

4. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 33-47.

УДК 37.017.4:33

Ремех Тетяна Олексіївна,
*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувачка відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ЕКОНОМІЧНИЙ СКЛАДНИК ШКІЛЬНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Широкомасштабна агресія російської федерації проти України, введення воєнного стану, вимушена міграція та внутрішнє переселення кількох мільйонів громадян України, руйнування об'єктів інфраструктури тощо суттєво вплинули на всі сфери життєдіяльності нашої держави. Виклики й загрози постали й перед українською економікою. Війна загострила також проблему обізнаності й поінформованості громадян у сфері економіки, спроможності виживати, пристосовуватися, перебудовувати бізнес, вести домогосподарство. Нині гостро постала потреба в оволодінні людьми економічними знаннями, вміннями й навичками, особливо за стійкого євроінтеграційного курсу України.

Вирішувати ці питання має і система середньої освіти. У Законі України «Про освіту» значиться, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

В основі Державного стандарту базової середньої освіти (далі – ДСБСО), ухваленого в 2020 році [2], лежить компетентнісний підхід, що передбачає формування й розвиток ключових компетентностей учнівства. Серед 11 таких компетентностей значиться й «підприємливість і фінансова грамотність». Ця компетентність передбачає «ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо» [2]. Зазначимо, що ключові компетентності є наскрізними, тобто вони формуються й розвиваються в навчанні здобувачів освіти усіх шкільних предметів і курсів на базовому рівні освіти. Проведений нами аналіз ДСБСО показав, що більший потенціал для виконання завдання формування / розвитку підприємливості та фінансової грамотності учнівства мають дві освітні галузі: соціальна і здоров'язбережувальна; громадянська та історична. В межах нашої розвідки зупинимося на останній (таблиця 1).

Як бачимо, одним із складників означеної вище компетентності виступають знання, вміння й ставлення здобувачів освіти в економічній сфері. Принагідно зауважимо, що ДСБСО вводиться в дію з 2022 року поступово – нині за новими програмами навчаються учні / учениці 5 класу.

Зазначимо, що Типова освітня програма, укладена на основі ДСБСО (2021), містить перелік навчальних предметів та інтегрованих курсів для кожної галузі. Нами виявлено, що в громадянській та історичній освітній галузі окремих предметів на кшталт «Економіка», «Підприємливість», «Фінансова грамотність» тощо не значиться. Тобто економічні знання мають бути включені в інші предмети освітньої галузі, галузеві / міжгалузеві інтегровані курси й на цій основі формувати у здобувачів освіти економічні вміння й ставлення.

Включення економіки складником суспільствознавства прослідковуємо в Державному стандарті базової і повної середньої освіти (2011) [3], на основі якого укладені чинні нині навчальні програми для 6–11 класів. Зауважимо, що в цьому документі однією із змістових ліній суспільствознавчого компоненту освітньої галузі «Суспільствознавство» є «Людина в економічній сфері», що передбачає опанування учнями / ученицями питаннями: Економіка. Економічне життя суспільства. Людина в системі економічних відносин. Економічні потреби, умови і ресурси. Економічна діяльність суспільства. Домашнє господарство. Економіка та економічна система України. Місце України у світовому господарстві. Праця. Професія. Ринок праці. Підприємництво. Якість і рівень життя. Бюджет. Податки. Фінанси. Фінансова безпека громадянина і держави. Світова економіка. Глобалізація [3]. Зазначимо, що при цьому учні 10-11 класів вивчають економіку як навчальний предмет лише на рівні профілю. Що ж стосується рівня стандарту, то зазначена вище змістова лінія реалізується з 2018 року в інтегрованому курсі «Громадянська освіта» (10 клас).

Таблиця 1

**Потенціал громадянської та історичної освітньої галузі у
формуванні / розвитку підприємливості та фінансової грамотності
учнів / учениць (Додаток 17 ДСБСО)**

базові знання	уміння	ставлення
Людина і природа: творення соціоприродного середовища; формування і розселення людини; освоєння і перетворення людиною природи в минулому і теперішньому; освоєння нових просторів; сталий розвиток. Людина і світ матеріальних речей: виробництво та споживання в різні історичні епохи; матеріали і технології; знаряддя праці і предмети побуту;	використовувати досвід пізнання історії для обрання дієвих життєвих стратегій; брати до уваги зміни в історії та суспільстві, оцінювати їх ризики та переваги для власного життя і життя спільноти; виявляти інтереси різних спільнот/груп і шукати способи їх узгодження для розв'язання проблем; планувати, організувати, реалізувати індивідуальні чи командні проекти, оцінювати їх ефективність, представляти результати;	готовність використовувати досвід історії для самопізнання та досягнення цілей сталого розвитку суспільства; зважене прийняття рішень на основі досвіду минулого та сучасного соціального життя; здатність брати на себе відповідальність за результат власної та колективної діяльності, ініціативність, відкритість до нових ідей;

науково-технічні винаходи; умови життя і праці в місті та селі; урбанізація; матеріальна культура аграрного, індустріального і постіндустріального суспільств	характеризувати економічну політику і розвиток торгівлі, визначати їх вплив на суспільне життя; пояснювати спосіб організації національних економік та вплив економічних і фінансових процесів на функціонування суспільства.	усвідомлення економічних та соціальних можливостей і викликів, з якими стикається суспільство; здатність приймати фінансові рішення з урахуванням можливих ризиків.
---	---	---

Навчальна програма означеного курсу має 7 розділів, серед яких – розділ 6 «Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту». Він уналежнює такі теми: 1. Соціальні цілі економіки. 2. Сталий розвиток. 3. Ринкова економіка. 4. Економіка домогосподарства. 5. Підприємництво. 6. Ринок праці. 7. Лобювання інтересів та корупція [4]. У розділі також запропоновано орієнтовні теми практичних занять: Як планувати і витратити родинний бюджет; Що таке місцевий бюджет та яка його структура; Звідки і куди йдуть податки; Як долучитися до сталого розвитку моєї держави; Як будувати економіку домогосподарства; Як започаткувати власну справу; Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме [4].

Проведений аналіз програмових очікуваних результатів розділу призводить нас до думки, що здобувачі освіти оволодіють знаннями й навичками, сформуєть власне ставлення в економічній сфері в найзагальнішому вигляді. Принагідно зауважимо, що в оновлену в 2022 році навчальну програму інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас, рівень стандарту) включено низку питань, пов'язаних із економікою України в умовах дії правового режиму воєнного стану. Це, приміром, такі як-от: Зміни потреб та економічних процесів виробництва, розподілу, обміну, споживання під час війни. Економічна безпека (тема 1); Зміни попиту та пропозиції окремих товарів під час війни. Зміни доходів та видатків державного бюджету у воєнний час (тема 3); Бюджет домогосподарств: види доходів, напрямки витрат, заощадження, в тому числі в умовах воєнного стану (тема 4); Трудові відносини під час війни: гарантії та зміни (тема 6) [4].

Зауважимо, що викладання цих і вказаних вище питань розділу 6 має набувати громадянознавчих акцентів і не зводиться до подачі вчителем затеоретизованого матеріалу економічного змісту чи читання підручника учнями / ученицями або ж заучування ними складних категорій економіки. Відтак важливими визначаємо такі аспекти: включення в уроки кейсів (ситуацій) з аналізу реалій економічного життя українського суспільства в умовах війни; підвищення мотивації учнів / учениць досліджувати програмові питання глибше – з позицій власного досвіду чи досвіду своєї родини, діяльності громади або окремих спільнот; реалізація на уроках міжпредметних зв'язків (наприклад, з історією, географією, основами правознавства тощо). Наголосимо, що ефективне навчання учнівства економічних знань та формування на їх основі програмових умінь і навичок потребує відповідної підготовки вчителів громадянської освіти, які за фахом є вчителями історії.

Проведене нами дослідження є актуальним з огляду на те, що нині фіналізує робота зі створення Державного стандарту профільної середньої освіти, положення якого стосуватимуться всіх освітніх закладів, що надають повну середню освіту (ліцеїв, коледжів тощо). Тому, на нашу думку, цей документ має обов'язково містити положення, що уможливллять укладання модельних навчальних програм предметів економічного змісту та відповідних галузевих / міжгалузевих інтегрованих курсів, щоб забезпечити учням / ученицям професійне орієнтування та свідомий вибір закладу вищої освіти, в тому числі й економічного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/dvals> (дата звернення: 07.03.2023).
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.03.2023).
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.03.2023).
4. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf> (дата звернення 14.03.2023).